

Калініченко Віталій,
аспірант Сумського національного
аграрного університету, м. Суми, Україна

Kalinichenko Vitalii,
Postgraduate Student
of Sumy National Agrarian University,
<https://orcid.org/0009-0005-0758-5392>

**ТРАНСФОРМАЦІЯ ТОВАРНОЇ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ
ДО РИНКОВИХ УМОВ
TRANSFORMATION OF PRODUCT SPECIALIZATION
AT AGRICULTURAL ENTERPRISES UNDER MARKET CONDITIONS**

Калініченко В. Трансформація товарної
спеціалізації аграрних підприємств до
ринкових умов. *Український журнал
прикладної економіки та техніки*.
2023. Том 8. № 2. С. 133 – 138.

Kalinichenko V. Transformation of product
specialization at agricultural enterprises under
market conditions. *Ukrainian Journal of
Applied Economics and Technology*.
2023. Volume 8. № 2, pp. 133 – 138.

Стаття присвячена систематизації тенденцій розвитку спеціалізації аграрних підприємств та принципів управління нею на рівні аграрних підприємств. Узагальнено особливості ринкового середовища аграрних підприємств та ризики у процесі управління товарною спеціалізацією аграрних підприємств. Визначено основні напрями удосконалення системи управління аграрних підприємств в контексті трансформації їх товарної спеціалізації до ринкових умов. Наразі ключовими є дві тенденції розвитку спеціалізації. Перша характеризується тим, що підприємство спеціалізується на виробництві кількох видів товарної продукції: одного-двох у рослинництві і одного-двох у тваринництві при одночасному розвитку кількох додаткових і підсобних галузей. Ця тенденція нині є основною. Друга тенденція виявляється в тому, що підприємство спеціалізується на виробництві одного виду продукції: яловичини, свинини, м'яса птиці, яєць, овочів, фруктів тощо. Багато підприємств наразі здійснюють виробництво на промисловій основі, для них характерні як організація виробництва із закінченим циклом, так і широкий розвиток міжгосподарських зв'язків і кооперування. Особливо значного розвитку набуло кооперування у створенні великих підприємств з виробництва м'яса, що стало основним фактором поглиблення їх спеціалізації. Встановлено, що у сучасних умовах спеціалізація підприємства неминуче приводить до розвитку та інтеграції малих і великих підприємств. Спеціалізовані підприємства мають значні переваги, одна з яких полягає в тому, що в них виникають більш стійкі зв'язки з постачальниками й споживачами, а відтак спрощуються й удосконалюються матеріально-технічне забезпечення та збут. Спеціалізовані підприємства працюють в умовах більш обмеженої номенклатури, сировини, матеріалів і комплектуючих виробів, які постачаються з кооперування.

Ключові слова: спеціалізація, виробнича структура, системи управління, ринкове середовище, аграрні підприємства.

The article represents the systematization of trends in the development of specialization of agricultural enterprises and the principles of its management at the agricultural enterprises. Features of agricultural enterprises' market environment and risks in managing agricultural enterprises' commodity specialization are summarized. The main areas of improvement of the management system of farming enterprises in the context of transforming their product specialization under market conditions have been determined. Currently, two trends in the development of the profession are key. The first is characterized by the enterprise specializing in producing several commercial products: one or two in crop production and one or two in animal production, with the simultaneous development of several other ancillary industries. This is the first trend now. The second trend is that the enterprise specializes in producing one type of product: beef, pork, poultry, eggs, vegetables, fruits, etc. Many enterprises currently carry out production on an industrial basis; the production organization characterizes them with a completed cycle and the overall development of inter-economic relations and cooperation. Cooperation in creating large enterprises for meat production, which became the main factor in deepening their specialization, gained a particularly significant development. It has been established that in current conditions, the specialization of the enterprise inevitably leads to the development and integration of small and large enterprises. Specialized enterprises have significant advantages, one of which is that they have more stable connections with suppliers and consumers, and thus logistics and sales are simplified and improved. Specialized enterprises work in the conditions of a more limited range of raw materials and components supplied by cooperatives.

Keywords: specialization, production structure, management systems, market environment, agricultural enterprises.

Вступ

Під час здійснення аграрної реформи спеціалізація сільськогосподарських підприємств не поглиблювалася, зважаючи на недосконалість адміністративних, організаційних, економічних відносин як між підприємствами, так і в аграрному секторі загалом, а також відсутність ринкових важелів та матеріальної зацікавленості підприємств і їх працівників у кінцевих результатах роботи. Слід також зазначити, що системні економічні кризи, диспаритет цін на сільськогосподарську продукцію, а особливо продукцію тваринництва негативно вплинули на

© Калініченко Віталій, 2023

розвиток базових галузей, внаслідок чого сільськогосподарські підприємства почали багатогалузеву діяльність. Відтак на сьогоднішній день основним критерієм спеціалізації сільськогосподарських підприємств є економічні інтереси товаровиробників.

Теоретичним та прикладним питанням становлення та ефективного функціонування агропромислового виробництва на засадах раціоналізації структури виробництва аграрних підприємств, пошуку обґрунтованого співвідношення галузей сільськогосподарського виробництва присвячені роботи В.Я. Амбросова, О.Ю. Амосова, П.С. Березівського, О.М. Вишневської, М.В. Зубця, О.С. Виханського, І.І. Лукінова, А.І. Онищенко, В.Й. Пасхавера, П.М. Макаренка, Т.Г. Маренич, В.Я. Месель-Веселяка, С.О. Осадчого, В.М. Онегіної, В.В. Писаренка, О.С. Пономарьова, П.Т. Саблука, В.Й. Шияна та багатьох інших дослідників. Незважаючи на глибину та багатоаспектність досліджень вказаних авторів, значна кількість проблемних питань управління процесами раціоналізації товарної спеціалізації аграрних підприємств потребує подальшого системного наукового пророблення.

Мета та завдання статті

Метою статті є систематизація тенденцій розвитку спеціалізації аграрних підприємств та принципів управління нею на мікрорівні.

Виклад основного матеріалу дослідження

Повнота трансформаційних процесів у середовищі ринкових закономірностей і принципів для товарної спеціалізації визначається матеріальною, фінансовою, кадровою та інформаційною готовністю аграрних підприємств.

В умовах ринкової економіки складовими сільськогосподарського виробництва є зональна, територіальна, внутрішньорайонна та галузева спеціалізації, які ґрунтуються на здійсненні їх подальшого поглиблення та вдосконалення як на регіональному так і на галузевому рівнях, формуючи регіональну спеціалізацію, яка характеризуватиме виробничий напрям регіону. Основним завданням регіональної спеціалізації є формування сприятливих умов для розвитку низки галузей сільського господарства, які спроможні забезпечити виробництво конкурентоспроможної продукції [6].

Внаслідок проведених аграрних трансформацій сьогодні у сільському господарстві функціонує значна кількість фермерських господарств, що характеризуються сімейним типом виробництва та незначною кількістю у власності і користуванні сільськогосподарських угідь. Поряд із цим значну питому вагу у валовому виробництві сільськогосподарської продукції, особливо продукції тваринництва, займають господарства населення. Слід також зазначити, що сільськогосподарське виробництво функціонує на орендних засадах, що деякою мірою ускладнює внутрішньогосподарську спеціалізацію аграрних підприємств, оскільки частими є ситуації, коли наявні земельні ресурси на території одного населеного пункту використовуються декількома орендарями (сільськогосподарськими підприємствами).

Таблиця 1. Особливості ринкового середовища аграрних підприємств

Критерій	Характеристика
Цільова аудиторія	суб'єкти ринку, які купують в аграрних підприємств сільськогосподарську продукцію для подальшого виробничого використання, особистого споживання, наступного перепродажу, переробки
Конкуренція	одночасно можуть діяти всі види конкуренції: досконала, монополістична, олігополістична, чиста монополія
Попит	еластичний, сезонний, нестійкий
Державна політика	чинна законодавча база регулювання аграрного ринку є неповною, фрагментарною, характеризується незавершеністю і суперечністю
Інформаційне забезпечення	виробники сільськогосподарської продукції не володіють достовірною і своєчасною інформацією щодо кон'юнктури ринку, нових виробничих технологій, каналів збуту продукції
Ринковий розподіл продукції	повільне формування схем просування продукції до споживача, торгівля має стихійний характер
Інфраструктура ринку	не забезпечує просування продукції, яка б задовольняла інтереси усіх учасників ринку
Мета цільової аудиторії у закупівлі продукції	Забезпечення населення необхідними продуктами харчування, переробка сировини рослинного і тваринного походження
Продукція	високий рівень взаємозамінності, унікальність, товари першої потреби
Ціни	відсутні коливання, диспропорційність
Ризики	мають місце внутрішні та зовнішні ризики відносно діяльності суб'єкта господарювання з урахуванням особливостей розвитку ринку (виробничі, маркетингові, фінансові, юридичні і кредитні)

Джерело: узагальнено автором [2, 4].

Інше, не менш важливе питання є наявність матеріально-технічної бази у сільськогосподарських підприємствах. Вважаємо за необхідне зазначити, що саме аграрні трансформації «сприяли» поступовій руйнації матеріально-технічної бази сільського господарства насамперед через здійснене його розпаювання, що пізніше трансформувалося у так звану кооперацію пайовиків для отримання цілісних об'єктів (технічні засоби, технологічне оснащення, господарські будівлі і споруди). На жаль, у відповідності до майнової частки кожного із власників ці об'єкти були перепродані або ж здебільшого розподіленні, а пізніше розібрані на будівельні матеріали, запасні частини тощо. Таким чином, сьогодні сільськогосподарські підприємства змушені самостійно формувати та сприяти розвитку матеріально-технічного забезпечення. Отже, можемо зробити висновки, що аграрні трансформації негативно вплинули на спеціалізацію сільськогосподарських підприємств, яка сьогодні здебільшого представлена рослинницьким напрямом із чітко вираженою зерною та технічною спеціалізацією. Лише в останні роки активізувався розвиток галузі тваринництва (розведення свиней та поголів'я ВРХ здебільшого молочного напрямку спеціалізації). Слід також зазначити, що напрям спеціалізації в сучасних аграрних підприємствах є умовно-постійним та змінюється під впливом ринкових чинників впливу та заходами, що здійснюються в межах проведення аграрних трансформацій.

Таблиця 2. Ризики у процесі управління товарною спеціалізацією аграрних підприємств

Основні групи ризиків	Характер прояву
Кон'юнктурні	Ціни реалізації, співвідношення попиту і пропозиції, циклічність ринку та курс його розвитку
Фінансові	Кредитування, страхування, нагромадження капіталу
Юридичні	Нормативно-правове забезпечення, загроза рейдерства
Природно-кліматичні	Зміна клімату, мінливість погодних умов, особливості сезонів
Матеріально-технічні	Техніко-технічне переозброєння
Агротехнологічні	Дотримання сівозмін, виснаження ґрунтів
Кадрові	Сезонність сільськогосподарського виробництва, трудова міграція
Єдиний для багатьох галузей сільського господарства механізм державного регулювання	Відповідний напрям спеціалізованого виробництва потребує цільової унікальної підтримки

Джерело: узагальнено автором [1, 2, 6]

Як структурні, так і динамічні характеристики розвитку світової економіки відчуватимуть істотні зміни, що вплинуть на позиціонування України на глобальних ринках. Так, за умов прогнозованого радикального зниження ролі дешевої робочої сили як порівняльної переваги в світовій економіці на тлі загального зрушення до економічних капіталомістких технологій (заміщення праці капіталом) Україні слід активно розв'язувати суперечності у сфері оптимізації експортної залежності національної економіки. Втім, переорієнтація експорту із сировинного сектору на продукцію з високою доданою вартістю унеможливиться як на тлі негативних перспектив відновлення зовнішнього попиту на вітчизняні товари, так і за рахунок скорочення притоку прямих іноземних інвестицій та ускладнення доступу до кредитних ресурсів внаслідок ескалації політичної напруги.

Перехідний характер факторів розвитку експортної конкурентоспроможності створює можливості для поступової диверсифікації товарної структури експорту за рахунок зростання товарів з більшою доданою вартістю. Україна ще зберігає достатньо високі позиції у рейтингах конкурентоспроможності за показниками розвитку освіти, наявності науковців та інженерів, здатності до інновацій, якості науково-дослідницьких інституцій, кооперації наукових та виробничих структур, хоча ці показники погіршуються. Ці окремі набуті фактори конкурентоспроможності можуть стати основою диференціації експорту України у певних галузях (патенти та ноу-хау, програмне забезпечення, ракетно- та авіаіндустрія).

Однак є очевидним той факт, що у коротко- та середньотерміновій перспективі товарна структура українського експорту залишається без суттєвих змін, і саме існуюча товарна структура буде основою географічної диверсифікації експорту України.

Основними причинами, які вимушують підприємства диверсифікувати свій експорт, є скорочення та (або) зміна структури попиту на існуючих зовнішніх та національних ринках; зменшення ризиків; зміни у системі регулювання зовнішньої торгівлі на національному та міжнародних рівнях. Ефективна диференціація експорту підприємства залежить від наявності відповідних ресурсів, розміру компанії, наявності висококваліфікованого персоналу та ефективного менеджменту, організації активної маркетингової та кон'юнктурної роботи на зовнішніх ринках, внутрішньої мотивації та цілей експортної діяльності.

Сучасні умови функціонування компаній призвели до кардинальної зміни парадигми ведення бізнесу. Трансформація діяльності підприємств вплинула на всі елементи системи

менеджменту і зумовила об'єктивну необхідність впровадження управлінських інновацій, які дозволяють оперативно адаптувати підприємства до змін зовнішнього середовища.

Управління підприємством – це економічна категорія, яка являє собою особливу форму економічних відносин, що впливають на процеси, об'єкт чи систему аби зберегти її стійкість або перевести в інший стан відповідно до поставлених цілей. Управління виникає тоді, коли керівник приймає рішення, коли розробляється новий порядок відносин між елементами системи для подолання проблемної ситуації, коли встановлюються нові зв'язки між структурними підрозділами, пов'язані з модифікацією організаційної структури.

Основною метою діяльності підприємства має бути задоволення потреб споживача при раціональному, ефективному використанні ресурсів з метою отримання максимального прибутку, процвітання підприємства шляхом просування своєї продукції. Однак більшість керівників протягом останніх років характеризують процес функціонування свого підприємства як виживання, наголошуючи, що економічні труднощі і невизначеність майбутнього не дозволяють здійснювати довгостроковий прогноз розвитку підприємства та формування моделі його функціонування.

Головною особливістю управління підприємством за сучасних умов є те, що ефективна система управління – це, перш за все, система, що здатна забезпечити швидку адаптацію підприємства до змін його бізнес-середовища за умов максимально можливого врахування запитів і задоволення потреб потенційних споживачів. Отримання прибутку має розглядатися виключно як результат ефективного функціонування такої управлінської системи.

Діяльність кожного суб'єкта господарювання здійснюється в умовах невизначеності та ризику і залежить від впливу як внутрішнього, так і зовнішнього середовища. Зміни у зовнішньому середовищі носять непередбачуваний або недостатньо прогнозований характер. Така ситуація змушує підприємства приймати рішення, які могли б зменшити негативний вплив факторів зовнішнього середовища на результати діяльності підприємства. Сьогодні стан розвитку економіки характеризується необхідністю дослідження системи управління суб'єктами господарювання та, обов'язково, причин, що обумовлюють внутрішні зміни.

Важливою умовою ефективного функціонування будь-якого підприємства та основою його стабільного розвитку в конкурентному середовищі є забезпечення високого рівня його ефективності. Стабільне функціонування, зростання економічного потенціалу підприємства в умовах нестабільної економіки залежить від наявності надійної системи управління. При цьому важливим етапом в формуванні перспективних шляхів розвитку та ефективному управлінні підприємством, яке дозволяє зменшити негативний вплив нестабільного макросередовища, є комплексна оцінка рівня розвитку та визначення рівня надійності та ефективності системи управління [4, с. 56]. Це пов'язано з тим, що у ринкових умовах підприємство самостійно має розробляти стратегію своєї діяльності та розвитку, знаходити необхідні для її реалізації ресурси, що вимагає значного розширення сфери управління, зростання відповідальності управлінців за результати діяльності підприємства, за якість і своєчасність ухвалення необхідних рішень.

Система менеджменту підприємства демонструє високу ефективність не тільки тоді, коли керівники підприємств, які приймають управлінські рішення та встановлюють форми та види контролю, і працівники, які беруть на себе відповідальність за виконання рішень, діють злагоджено, але й тоді, коли між рівнями управління налагоджений зрозумілий і чіткий алгоритм взаємовідносин. Відсутність такого механізму між рівнями управління підприємством знижує управлінську ефективність. Це пов'язано з тим, що за нових реалій ведення бізнесу значна частка створюваної підприємством вартості генерується нематеріальними активами, а неефективність системи управління призводить до автоматичного зниження потенціалу підприємства генерувати додану вартість.

Основними напрямками удосконалення системи управління підприємством є:

- перегляд та зміна організаційної структури управління підприємством;
- оптимізація організації менеджменту і бізнес-процесів через поліпшення системи планування, обліку і контролю за основними показниками діяльності підприємства;
- удосконалення управління виробничими ресурсами і запасами;
- підвищення ефективності управління інноваційними процесами на підприємстві, поліпшення якості продукції.

Тому, з огляду на зазначені вище особливості, для більш ефективного функціонування вітчизняним підприємствам в сучасних умовах при побудові системи управління слід враховувати наступні фактори:

- брати до уваги необхідність врахування невизначеності зовнішнього середовища;

-
- бути адекватною, складною технологією виробництва, яка вимагає більш нових форм контролю, організації та розподілу праці;
 - виробничий процес має бути достатньо гнучким, що дозволить швидко змінювати асортимент продукції. Це фактор, насамперед, зумовлений застосуванням у виробництві нової техніки, впровадження прогресивних технологій виробництва та охорони навколишнього середовища;
 - враховувати серйозну конкуренцію як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку продукції та покращувати якість продукції, що надається;
 - враховувати вимоги до рівня якості обслуговування споживачів та часу виконання договорів, які регулярно підвищують вимоги до умов упаковки, транспортування, а також більш вигідні бази поставки;
 - враховувати зміну структури попиту.

Беручи до уваги велику кількість шляхів вдосконалення управлінської системи українських підприємств, існує ряд перешкод, що заважають їх впровадженню в діяльність суб'єктів підприємницької діяльності, таких як:

- складність одержати висококваліфіковану допомогу і консультації, висока вартість таких послуг;
- недостатність фінансових можливостей для формування якісного управлінського потенціалу;
- низький рівень розвитку фінансового ринку;
- невисокий рівень підготовки персоналу;
- неготовність персоналу та керівництва до змін;
- високий рівень бюрократичних процедур;
- складність отримання інформації про нововведення у сфері управління.

Оскільки в даний період економічної кризи підприємства знаходяться в стані постійної конкурентної боротьби, для отримання максимального прибутку вони повинні постійно відслідковувати напрями удосконалення системи управління підприємством. Отже, з метою вдосконалення та створення й ефективного функціонування сучасної системи управління підприємством потрібно застосовувати сучасні засоби і методи керування в межах обраної концепції управління, зосередитися на цілях розвитку і порядку удосконалення комплексної системи управління підприємством та його складовими частинами для забезпечення прийняття ефективних рішень, а також організаційних, кадрових і технічних рішень; удосконалювати організаційну структуру підприємства; покращити інформаційну систему управління підприємством для можливості швидкого доведення рішень до виконання; використовувати світовий досвід, а також шукати шляхи співпраці всередині країни з іноземними партнерами для забезпечення необхідного рівня якості розвитку системи управління на підприємстві.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Наразі ключовими є дві тенденції розвитку спеціалізації. Перша характеризується тим, що підприємство спеціалізується на виробництві кількох видів товарної продукції: одного-двох у рослинництві і одного-двох у тваринництві при одночасному розвитку кількох додаткових і підсобних галузей. Ця тенденція нині є основною. Друга тенденція виявляється в тому, що підприємство спеціалізується на виробництві одного виду продукції: яловичини, свинини, м'яса птиці, яєць, овочів, фруктів тощо. Багато підприємств наразі здійснюють виробництво на промисловій основі, для них характерні як організація виробництва із закінченим циклом, так і широкий розвиток міжгосподарських зв'язків і кооперування. Особливо значного розвитку набуло кооперування у створенні великих підприємств з виробництва м'яса, що стало основним фактором поглиблення їх спеціалізації. Вважаємо, що у сучасних умовах спеціалізація підприємства неминуче приводить до розвитку та інтеграції малих і великих підприємств. Спеціалізовані підприємства мають значні переваги, одна з яких полягає в тому, що в них виникають більш стійкі зв'язки з постачальниками й споживачами, а відтак спрощуються й удосконалюються матеріально-технічне забезпечення та збут. Спеціалізовані підприємства працюють в умовах більш обмеженої номенклатури, сировини, матеріалів і комплектуючих виробів, які постачаються з кооперування.

Список літератури

1. Голованова Г.Є. Принципи раціоналізації вибору товарної спеціалізації виробництва в аграрних підприємствах. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2019. № 4. С. 29-33.
2. Канінський П.К. Спеціалізація сільськогосподарських підприємств: монографія. Київ. ННЦ ІАЕ, 2005. 348 с.

3. Гуцул Т.А. Спеціалізація як фактор підвищення ефективності виробництва молока в приміській зоні. *Економіка АПК*. 2008. №5. С. 128-130.
4. Андрійчук В.Г., Сас І.С. Концентрація в аграрній сфері економіки: проблемні аспекти. Київ. КНЕУ. 2017. 303 с.
5. Пехов В.А. Спеціалізація аграрних підприємств в зернопродуктовому підкомплексі. *Економіка АПК*. 2017. № 3. С. 87-92.
6. Малік М.Й., Беженар І.М., Грищенко О.Ю. Науково-методичні засади поглиблення спеціалізації в аграрних підприємницьких структурах. Київ. ННЦ «ІАЕ», 2015. 104 с.
7. Лупенко Ю.О., Малік М.Й., Шпикуляк О.Г. Стратегія розвитку підприємництва, кооперації та агропромислової інтеграції в умовах воєнного часу та повоєнного відновлення аграрної економіки України. Київ. ННЦ «ІАЕ», 2022. 32 с.
8. Беженар І.М. Стан розвитку спеціалізації в аграрних підприємницьких структурах. *Економіка та управління національним господарством*. 2016. Вип. 10. С. 128-133.
9. Лупенко Ю.О., Малік М.Й., Шпикуляк О.Г. Розвиток підприємництва і кооперації: інституціональний аспект: монографія. Київ. ННЦ «ІАЕ», 2016. 430 с.

References

1. Holovanova, H.Ye. (2019). «Principles of rationalization of the choice of commodity specialization of production in agricultural enterprises». *Aktual'ni problemy innovatsijnoi ekonomiky*. № 4. pp.29-33.
2. Kanins'kyj, P.K. (2005). *Spetsializatsiia sil's'kohospodars'kykh pidpriemstv*. [Specialization of agricultural enterprises]. NNTs IAE. Kyiv. Ukraine.
3. Hutsul, T.A. (2008). «Specialization as a factor in increasing the efficiency of milk production in the suburban area». *Ekonomika APK*. №5. pp.128-130.
4. Andrijchuk, V.H., Sas, I.S. (2017). *Kontsentratsiia v ahrarnij sferi ekonomiky: problemni aspekty*. [Concentration in the agrarian sphere of the economy: problematic aspects]. KNEU. Kyiv. Ukraine.
5. Pekhov, V.A. (2017). «Specialization of agricultural enterprises in the grain product sub-complex». *Ekonomika APK*. № 3. pp.87-92.
6. Malik, M.J., Bezhenar, I.M., Hryshenko, O.Yu. (2015). *Naukovo-metodychni zasady pohlyblennia spetsializatsii v ahrarnykh pidpriemnyts'kykh strukturakh*. [Scientific and methodological principles of deepening specialization in agrarian entrepreneurial structures]. NNTs «ІАЕ». Kyiv. Ukraine.
7. Lupenko, Yu.O., Malik, M.J. (2022). *Shpykuliak O.H. Stratehiia rozvytku pidpriemnytstva, kooperatsii ta ahropromyslovoi intehratsii v umovakh voiennoho chasu ta povoiennoho vidnovlennia ahrarnoi ekonomiky Ukrainy*. [Strategy for the development of entrepreneurship, cooperation and agro-industrial integration in the conditions of wartime and post-war recovery of the agrarian economy of Ukraine]. NNTs «ІАЕ». Kyiv. Ukraine.
8. Bezhenar, I.M. (2016). «The state of development of specialization in agrarian entrepreneurial structures». *Ekonomika ta upravlinnia natsional'nym hospodarstvom*. Issue. 10. pp.128-133.
9. Lupenko, Yu.O., Malik, M.J., Shpykuliak, O.H. (2016). *Rozvytok pidpriemnytstva i kooperatsii: instytutsional'nyj aspekt: monohrafiia*. [Development of entrepreneurship and cooperation: institutional aspect]. NNTs «ІАЕ». Kyiv. Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 20.02.2023 р.